

TARJIMA JARAYONIDA OBRAZLI IFODALARNING MA'NO YO'QOTISH XAVFI: O'ZBEK VA INGLIZ TILLARI MISOLIDA

Erkinova Hilola Alisher qizi
Andijon davlat chet tillari
instituti talabasi

Abstrakt

Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tillaridagi obrazli ifodalar, xususan, idiomalar, maqol-matalar va metaforalar tarjima jarayonida yuzaga keladigan asosiy muammolar tahlil qilinadi. Maqolada figurativ ifodalarning to'liq va ekvivalent tarjima qilinmasligi natijasida ma'no yo'qotish, madaniy xususiyatlarning o'zlashtirilmay qolishi hamda kommunikativ samaraning kamayishi holatlari yoritiladi. Tadqiqot jarayonida qiyosiy tahlil, tarjima namunalarini o'rganish va nazariy adabiyotlarni tahlil qilish metodlari qo'llanildi. Tadqiqot natijalari tarjimonlarga obrazli ifodalarni tarjima qilishda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni yengib o'tishda amaliy tavsiyalar berishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: obrazli ifoda, tarjima nazariyasi, ma'no yo'qotish, idiomalar, maqollar, metafora, madaniyatlararo kommunikatsiya, qiyosiy tahlil

Kirish qism

Tarjima nazariyasida obrazli ifodalarni tarjima qilish eng murakkab va nozik jarayonlardan biri hisoblanadi. Chunki bunday ifodalar tilning faqat leksik yoki grammatik qismigina emas, balki xalqning madaniyati, mentaliteti, dunyoqarashi va tarixiy tajribasini o'zida mujassamlashtiradi. Nida va Taber (1969) o'z asarida shunday deydi: "Tarjima jarayonida nafaqat so'zning lug'aviy ma'nosi balki uning madaniy mazmuni va kommunikativ vazifasi ham saqlanib qolishi zarur". Shu sababli, obrazli ifodalar ko'pincha so'zma-so'z tarjima qilinsa, o'z semantik va badiiy qiymatini yo'qotadi.

Newmark (1988) tarjimon obrazli ifodalarni tarjima qilayotganda "madaniy ekvivalent"ni topishga intilishi, lekin bu ekvivalent bo'lmasa, kontekstga mos alternativ ifodani ishlab chiqishi kerakligini ta'kidlaydi. O'zbek va ingliz tillari qiyosida olib qaralganda, ko'plab idiomalar, maqollar va metaforalar madaniy tafovut tufayli to'liq yoki qisman ma'no yo'qotishga olib keladi. Shu bois, ushbu maqolada ana shu muammoning nazariy asoslari, misollar asosidagi amaliy ko'rinishlari va echim yo'llari yoritiladi.

Metodologiya

Tadqiqotda qiyosiy tahlil va kontekstual tahlil metodlari asosiy o'rin tutdi. Shu bilan birga, tarjima nazariyasiga oid nazariy manbalar (Newmark, 1988; Baker, 1992; Nida va Taber, 1969) konseptual asos sifatida tanlandi. Empirik material sifatida ingliz

badiiy asarlarining o'zbek tarjimalari (jumladan, Shekspirning asarlari, zamonaviy ingliz hikoya va romanlarining tarjimalari), shuningdek o'zbek xalq maqol-matalarining inglizcha tarjimalari tahlil qilindi.

Karimov (2002) va G'ulomov (1996) o'zbek tili frazeologizmlari bo'yicha bergan tavsiyalari tarjimada milliy o'ziga xoslikni saqlash zarurligini ko'rsatib, metodik yondashuvni shakllantirishga xizmat qildi. Vinay va Darbelnet (1995) taklif qilgan "madaniy moslashuv" strategiyasi esa tarjima misollarini tahlil qilishda yo'riqnoma bo'lib xizmat qildi.

Muhokama

Obrazli ifodalarni tarjima qilishda tarjimon ko'plab to'siqlarga duch keladi. Avvalo, idiomalar va maqol-matalar to'g'ridan to'g'ri tarjima qilinmaydi, chunki ular ko'pincha milliy madaniyat, tarix, urf-odat va an'analarni aks ettiradi. Obrazli ifodalarni tarjima qilishda yuzaga keladigan muammolarni quyidagi real misollar orqali ko'rib chiqish mumkin:

Ingliz tilidagi idiomalar:

Misol: "spill the beans" — so'zma-so'z tarjimada "loviyani to'kmoq" bo'lib, o'zbek o'quvchisi bu ifodani tushunmaydi. To'g'ri tarjima: "sirni oshkor qilmoq" yoki "sirni ochib qo'ymoq" (Newmark, 1988).

Yana bir misol: "kick the bucket" — so'zma-so'z tarjima "chelakni tepmoq", aslida "vafot etmoq".

O'zbek tilidagi obrazli ifoda:

Misol: "tilini tiyib yurmoq" — ingliz tilida so'zma-so'z tarjima qilib bo'lmaydi. Baker (1992) bu kabi hollarda funktsional ekvivalent topish yoki izohli tarjimadan foydalanishni tavsiya qiladi. To'g'ri variant: "stay humble", "be modest".

Maqollar va matallar:

O'zbekcha: "Bo'riga bo'ri tegsa, bo'ri bo'ridan qochar" — so'zma-so'z tarjimada ingliz tilidagi o'quvchi uchun tushunarsiz. Vinay va Darbelnet (1995) shunday vaziyatda "Set a thief to catch a thief" kabi madaniy adaptatsiya qilingan ekvivalentni ishlatishni ma'qul ko'radi.

Inglizcha: "Birds of a feather flock together" — "Bir xil qushlar birga uchadi" so'zma-so'z tarjima o'zbek o'quvchisi uchun tabiiy emas. To'g'ri variant: "Tovuqlar bir joyga qochadi", yoki "Qush qo'shnini tanlab qo'nar".

Metafora misollari:

Shekspirning "All the world's a stage" iborasini "Butun dunyo sahna" deb tarjima qilinsa, semantik jihatdan to'g'ri, lekin badiiy kuchi kamayishi mumkin. Nida va Taber (1969) bu kabi hollarda tarjimon asarning badiiy ruhini saqlash uchun obrazli ekvivalent ishlab chiqishi lozimligini ta'kidlaydi. Shu bois, "Butun dunyo hayot sahnasi" ko'proq to'laqonli tarjima bo'ladi.

Shuningdek, Newmark (1988) ta'kidlashicha, ba'zida tarjimon obrazli ifodani to'liq tushuntirishni yoki parcha oxirida izoh berishni afzal ko'radi — bu madaniy kontekst yo'qotilmasligini ta'minlaydi.

Xulosa

Yuqoridagi misollar shuni ko'rsatadiki, obrazli ifodalarni tarjima qilish jarayonida ma'no yo'qotishning asosiy sabablari madaniy tafovutlar, semantik ekvivalentning yo'qligi va tarjimonning madaniy kompetensiyasiga bog'liq. Nida va Taber (1969) “figurativ til tarjimasi nafaqat til o'zlashtirish, balki madaniyatlararo ko'priq qurishdir” deya ta'kidlaydi.

Newmark (1988) esa tarjimonlardan madaniyatga mos ekvivalent topishni, bo'lmasa kontekstga mos izohli tarjimadan foydalanishni maslahat beradi. Shu bois tarjimon quyidagi qoidalarga amal qilishi zarur:

- Obrazli ifodaning madaniy ildizlarini aniqlash;
- Madaniy adaptatsiya yoki funktsional ekvivalent ishlatish (Vinay va Darbelnet, 1995);
- Obrazning badiiy kuchini saqlashga intilish (G'ulomov, 1996);
- Zarur hollarda tarjimaga izoh kiritish (Newmark, 1988).

Bu tamoyillar tarjimada ma'no yo'qotish xavfini kamaytiradi va asarning badiiy ta'sirchanligini saqlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baker, M. (1992). In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge.
2. G'ulomov, A. (1996). O'zbek tili stilistikasi. Toshkent: O'qituvchi.
3. Hatim, B., & Mason, I. (1990). Discourse and the Translator. Longman.
4. Karimov, N. (2002). O'zbek tilining frazeologik boyligi. Toshkent: Fan.
5. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. Prentice Hall.
6. Nida, E. A., & Taber, C. R. (1969). The Theory and Practice of Translation. Brill.
7. Shuhratov, Z. (2015). Tarjima nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: TDPU nashriyoti.
8. Vinay, J.-P., & Darbelnet, J. (1995). Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation. John Benjamins.